

مشروح مذاکرات شورای فقهی

بانک مرکزی

یکصد و بیست و چهارمین جلسه مورخ ۱۴۰۴/۰۲/۰۳

اداره بررسی‌های بانکداری اسلامی و دبیرخانه شورای فقهی

بهار ۱۴۰۴

بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

تهران، بلوار میرداماد، شماره ۱۹۸

تلفن: ۲۹۹۵۱ (۹۸۲۱+)

پایگاه اطلاع‌رسانی: www.cbi.ir

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شناسه گزارش: ۱۴۰۴۰۳/۹۶/۱۲۴/۱

عنوان گزارش: مشروح مذاکرات شورای فقهی بانک مرکزی*

یکصد و بیست و چهارمین جلسه مورخ ۱۴۰۴/۰۲/۰۳

واژگان کلیدی: شورای فقهی، بانکداری اسلامی، مشروح مذاکرات، صلح پول، بازار بین بانکی.

تاریخ انتشار گزارش: بهار ۱۴۰۴

* بر اساس بند «ر» ماده (۱۸) قانون بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، بانک مرکزی موظف است مشروح مذاکرات و مصوبات شورای فقهی را بر پایگاه اطلاع رسانی خود قرار دهد و برای عموم منتشر نماید. بر این اساس، اداره بررسی‌های بانکداری اسلامی و دبیرخانه شورای فقهی اقدام به تهیه و تدوین این گزارش نموده است. لازم به ذکر است مصوبات

استفاده از مطالب این سند با ذکر منبع بلامانع است.

فهرست مطالب

اسامی حاضرین جلسه: (نام و نام خانوادگی، پست سازمانی یا دستگاه مرتبط)..... ۲

مشروح مذاکرات مرتبط با موضوع دستور اول: «بررسی نامه دریافتی از سازمان موقوفات استان

تهران آستان قدس رضوی در خصوص صلح وجوه با حق استرداد»..... ۴

مشروح مذاکرات مرتبط با موضوع دستور دوم: «بررسی نامه دریافتی از سازمان بازرسی کل کشور

در خصوص دستورالعمل اجرایی معاملات بازار بین بانکی ریالی»..... ۹

اسامی حاضرین جلسه: (نام و نام خانوادگی، پست سازمانی یا دستگاه مرتبط)^۱

۱. آیت الله غلامرضا مصباحی مقدم (ریاست شورای فقهی)
۲. آیت الله محمدسعید واعظی (عضو شورای فقهی)
۳. آیت الله علیرضا اسلامیان (عضو شورای فقهی)
۴. آیت الله حسینعلی سعدی (عضو شورای فقهی)
۵. حجت الاسلام والمسلمین مجید رضایی دوانی (نایب رئیس شورای فقهی)
۶. آقای دکتر محمدرضا فرزین (رئیس کل بانک مرکزی و عضو شورای فقهی)
۷. حجت الاسلام والمسلمین محمد باقری بنابی (نماینده مجلس شورای اسلامی و عضو شورای فقهی)
۸. آقای دکتر محمود ابراهیمی (عضو شورای فقهی)
۹. آقای دکتر علی خورسندیان (عضو شورای فقهی)
۱۰. آقای دکتر عباس عرب‌مازار (عضو شورای فقهی)
۱۱. آقای دکتر محمدرضا حسینی‌پور (دستیار ویژه قائم مقام رئیس کل بانک مرکزی)
۱۲. آقای دکتر میرعمادی (مدیرکل نظارت غیراحتیاطی بانک مرکزی)
۱۳. خانم معصومه رسولی (مدیر اداره عملیات بازار باز بانک مرکزی)
۱۴. خانم دکتر الهام چیت‌سازان (مدیر اداره تدوین رویه‌های حسابداری بانک مرکزی)
۱۵. آقای علی اکبر محمدی (سربازرس گروه بانک مرکزی سازمان بازرسی کل کشور)
۱۶. آقای دکتر حسین میثمی (مدیر اداره بررسی‌های بانکداری اسلامی و دبیر شورای فقهی بانک مرکزی)
۱۷. حجت الاسلام والمسلمین دکتر عبدالرضا اصغری (مدیر توسعه وقف و مشارکت‌های اجتماعی بنیاد بهره‌وری موقوفات آستان قدس رضوی)
۱۸. آقای علیرضا خان محمدی (مدیر عامل سازمان موقوفات آستان قدس رضوی استان تهران)
۱۹. آقای مهدی کاظمیان (معاون اداره بررسی‌های بانکداری اسلامی و دبیرخانه شورای فقهی بانک مرکزی)
۲۰. آقای علی نظری (رئیس گروه اداره بررسی‌های بانکداری اسلامی و دبیرخانه شورای فقهی بانک مرکزی)

^۱ از اعضای محترم شورای فقهی بانک مرکزی آقایان دکتر ابوالحسنی، دکتر محمدپور و دکتر افشار در این جلسه حضور نداشتند.

۲۱. خانم مریم تیره‌کار (رئیس گروه اداره عملیات بازار باز بانک مرکزی)
۲۲. خانم فرزانه کاکه‌خانی (رئیس گروه اداره تدوین رویه‌های حسابداری بانک مرکزی)
۲۳. آقای محمدحسین شمشیری (رئیس دایره اداره بررسی‌های بانکداری اسلامی و دبیرخانه شورای فقهی بانک مرکزی)
۲۴. آقای مهرداد رمضانی (رئیس دایره اداره عملیات بازار باز بانک مرکزی)
۲۵. خانم مریم بیدخوری (کارشناس اداره بررسی‌های بانکداری اسلامی و دبیرخانه شورای فقهی بانک مرکزی)
۲۶. خانم مریم نظام‌دوست (کارشناس اداره بررسی‌های بانکداری اسلامی و دبیرخانه شورای فقهی بانک مرکزی)
۲۷. خانم اعظم حسینخانی (کارشناس اداره بررسی‌های بانکداری اسلامی و دبیرخانه شورای فقهی بانک مرکزی)
۲۸. آقای محمد صادقی (محقق اداره تدوین رویه‌های حسابداری بانک مرکزی)

مشروح مذاکرات مرتبط با موضوع دستور اول: «بررسی نامه دریافتی از سازمان موقوفات استان

تهران آستان قدس رضوی در خصوص صلح وجوه با حق استرداد»

تلاوت آیاتی چند از قرآن مجید

میثمی: موضوع اول مورد بحث، نامه دریافتی از سازمان موقوفات آستان قدس رضوی در خصوص صلح وجوه با حق استرداد است. نمایندگان آستان قدس رضوی لطفاً موضوع را ارائه بفرمایید.

اصغری: آستان قدس رضوی گاهی اوقات با متقاضیانی مواجه می‌شود که به جای درخواست وقف پول، تمایل دارند پول را صلح کنند. در این راستا، بانک‌ها می‌توانند حساب‌هایی به نام موقوفه افتتاح کنند که تحت عنوان کلی وقف پول قرار می‌گیرد. سپس این پول به عنوان سپرده نگهداری می‌شود و عواید آن مطابق با نیت واقف اجرا می‌گردد.

اما گاهی اوقات متقاضیان می‌گویند که می‌خواهند پول را صلح کنند و نه وقف. در اینجا سوال این است که آیا ماهیت صلح مشابه وقف است یا خیر؟ به عنوان مثال، در صلح، مالکیت وجوه به آستان قدس رضوی منتقل می‌شود و آستان قدس رضوی می‌تواند به صلاحدید خود از منابع آن استفاده کند، از جمله سرمایه‌گذاری در امور خیریه، یعنی محدودیت‌های وقف وجوه در اینجا وجود ندارد.

رضایی: این مدل به معنای صلح تملیکی است. یعنی طرف می‌خواهد وجوه را صلح کند تا مالکیت منتقل گردد. اما اینکه آیا بعداً می‌خواهد آن را برگرداند یا خیر محل سؤال است.

اصغری: مدل پیشنهادی آستان قدس رضوی بدین صورت است که فردی از یک جهت پولی را صلح می‌کند و از جهت دیگر نیت خود را مشخص می‌کند. مثلاً می‌گوید ۲ میلیارد را به آستان قدس رضوی صلح کردم و تعیین می‌کند که درآمد حاصل برای امور درمانی و کمک به محرومان مصرف شود.

رضایی: یعنی دیگر پول را نمی‌خواهد؟

اصغری: خیر، دیگر پول را نمی‌خواهد.

سعدی: اما شما حق استرداد لحاظ کرده‌اید.

اصغری: خیر، از حق استرداد صرف نظر کردیم و فقط الان درخواست، ما از شورای فقهی موضوع صلح است. اگر درباره صلح نظر شورا مثبت باشد، بانکها باید بتوانند تحت عنوان صلح، برای این الگو نیز حساب خاصی را افتتاح کنند.

خانم محمدی: برخی افراد به دلایل سلیقه‌ای می‌گویند که به جای وقف وجوه می‌خواهند این پول را به صورت عقد صلح درآورند و تصدی این صلح را مادام‌العمر برای خود حفظ کنند. در این حالت، منافع وجوه نیز تحت نظارت آستان قدس رضوی و توسط متصدی صلح که (به جای متولی وقف عمل می‌کند) مصرف خواهد شد.

رضایی: در این مدل خود اینطور بیان می‌کند که مثلاً یک میلیارد را در حساب مبتنی بر عقد صلح واریز می‌کنم و تا زمانی که زنده هستم خود، افرادی معرفی می‌کنم تا به آنها قرض داده شود. حال سوال آن است که بعد از فوت این فرد، تکلیف وجود صلح شده چیست؟ آیا به آستان قدس منتقل می‌شود؟

اصغری: فردی در این حالت وجوه را صلح می‌کند تا درآمد حاصل از آن وقف گردد.

مصباحی مقدم: در واقع، این موضوع به نوعی شبیه وقف است. در وقف، واقف می‌تواند مصارف عایدی حاصل از موقوفه را تعیین کند. به عبارت دیگر، مالک می‌تواند نحوه استفاده از عایدی را مشخص کند. این موضوع می‌تواند تحت عنوان وقف یا به صورت کلی حبس مطرح شود. توجه داشته باشید که در اینجا حبس مانعی ندارد و معمولاً به معنای تملیک موقت است یعنی حبس موبد نیز همان مفهوم وقف را دارد.

ابراهیمی: صلح و وقف دو عقد متفاوت هستند. لذا سازوکار صلح کاملاً متفاوت از وقف است و باید برای آن یک سازوکار جدید در نظر گرفته شود. همچنین، باید مشخص شود که آیا صلح معوض یا غیرمعوض است و آیا تملیکی اتفاق می‌افتد یا خیر؟ شرایط رجوع از وقف با شرایط رجوع از صلح متفاوت است و این موارد باید به دقت مورد بررسی قرار گیرند.

سعدی: از نظر فقهی و قانون مدنی، صلح یکی از عقود محسوب می‌شود. این عقد به لحاظ ماهیت با سایر عقود متفاوت است. به عنوان مثال، اگر بخواهید تملیک کنید، می‌توانید این کار را در قالب عقد بیع یا عقد صلح انجام دهید. در اینجا، صلح به نوعی فایده بیع را به همراه دارد، اما تفاوت در این است که آثار و احکام عقد بیع بر عقد صلح مترتب نمی‌شود. به عنوان مثال، حق شفعه در اینجا مطرح نیست و خيارات بیع نیز در صلح وجود ندارد.

همچنین، اگر بخواهید هبه‌ای انجام دهید، می‌توانید از طریق عقد صلح اقدام کنید. در بیع «تملیک مع العوض» مطرح است، در حالی که شما قصد دارید «تملیک بلاعوض» انجام دهید که در واقع هبه بوده و عقدی جایز است. البته اگر از عقد صلح استفاده شود قرارداد لازم الاجرا خواهد شد.

حالا به این نکته می‌پردازیم که شما اشاره کردید که برخی از متدینین می‌خواهند وجوهی را در قالب عقد صلح به آستان قدس رضوی بدهند. نکته‌ای که در فرمایش شما بود این است که آیا می‌توان از وجه استفاده کرد و جهت مصرف را بر اساس در عقد صلح تعیین نمود؟ پاسخ به این سؤال مثبت است و در برخی از وجوه قرارداد صلح این امکان وجود دارد، اما در برخی دیگر این امکان وجود ندارد.

فرض کنید که من بخواهم ماهیت عاریه یا اجاره را در قالب عقد صلح تنظیم کنم. اگر شرطی ضمن این عقد صلح بگذارم که منافع موضوع صلح در یک مکان مشخص استفاده شود، این شرط کاملاً شرعی و لازم‌الاجرا خواهد بود. بنابراین، اگر بخواهیم در قالب «عقد صلح» یا «حق استرداد» در صلح تملیکی عمل کنیم، به طور کلی نیاز به بحث فنی و پیچیده‌ای داریم.

در حال حاضر، در اقتصاد معاصر، حقوقدانان به پذیرش «اشتراک زمانی در مالکیت» (Time shiring) پرداخته‌اند، اما از نظر فقهی، این موضوع چالش‌هایی دارد. ما می‌توانیم به تهدیدها و محدودیت‌های این نوع مالکیت اشاره کنیم. حالا می‌خواهم بگویم که من فتواهای مربوطه را خدمت شما ارائه می‌کنم.

مرحوم کمپانی در کتاب وقف خود مشارکت زمانی را پذیرفته است، حال اگر شورای فقهی بخواهد مصوبه‌ای در این زمینه صادر کند، باید همان روندی که قبلاً داشته است را دنبال کرده یا از مقام معظم رهبری استفتاء نماید؛ زیرا امام خمینی (ره) مشارکت زمانی در مالکیت را نمی‌پذیرد بنابراین، اگر آستان قدس رضوی بخواهد مقوله «مشارکت زمانی در مالکیت» در شورای فقهی مطرح شود لازم است درخواست خود را به صورت رسمی مطرح نماید. همچنین در مقوله صلح وجوه نیز باید به نکته‌ای خاص توجه شود و آن اینکه صلح وجوه انواع مختلفی دارد که برخی از آنها تملیکی هستند و برخی دیگر اینگونه نیستند و این موضوع می‌تواند اختلافاتی را ایجاد کند.

به طور کلی، این موضوع صلح وجوه از نظر فقهی مشکلی ندارد. به این معنا که می‌توان مورد صلح را به آستان قدس رضوی واگذار کرد و این کار را در قالب عقد صلح انجام داد. البته باید چند مدل عملیاتی مشخص برای اجرای عقد صلح

طراحی کنیم. در مورد استرداد وجوه در عقد صلح، ممکن است بتوانیم این موضوع را از منظر فقهی بپذیریم. به عنوان مثال، اگر فردی بگوید که می‌خواهم یک میلیارد تومان را در قالب عقد صلح به آستان قدس رضوی بدهم، و در عین حال حق استرداد را برای خود محفوظ می‌گذارم باید بگوییم این نوع صلح با حق فسخ همراه شود. در واقع، این یک نوع خیار است.

رضایی: برخی افراد وجود دارند که ممکن است بخواهند وصیت کنند که اموال آنها پس از فوت به چه نحوی هزینه شود؛ اما وراثت ممکن است به دلایل مختلف وصیت را نپذیرند. گاهی اوقات، فرد وصیت‌کننده می‌خواهد تمام اموال خود را به دیگران واگذار کند، با این حال نمی‌خواهد برای خودش مشکلی ایجاد شود. در این موارد، او ممکن است با سازمان‌های مربوطه توافق کند که تا زمانی که زنده است، خود از این اموال استفاده کند و پس از آن، وراثت از آن بهره‌مند شوند. این نوع توافق به نوعی صلح است که فرد تا زمان حیاتش از اموال خود استفاده می‌کند. (صلح عمرا)

اصغری: لازم است توجه شود که در اینجا درخواست ما از شورای فقهی در رابطه با ماهیت عقد صلح نیست و یا اینکه صلح، عقدی مجاز است یا خیر؟ بلکه ما بیشتر به این موضوع نیاز داریم که مشابه قرارداد وقف، برای صلح پول نیز دستورالعملی توسط بانک مرکزی تدوین شده و جزئیات مرتبط در آن تبیین گردد.

ابراهیمی: نکته‌ای که باید به آن توجه کنیم این است که نمایندگان آستان قدس رضوی قرار است طرح کلی خود را ارائه دهند. اما از همان ابتدا درخواست استفاده از عقد صلح با حق استرداد مطرح شده است و این موضوع نیاز به بررسی دارد. بنده به عنوان یک حقوقدان، به جنبه‌های قانونی این موضوع اشاره می‌کنم. در شروط ضمن عقد می‌توان موارد مختلفی را لحاظ کرد. همچنین، طبق ماده (۷۶۰) قانون مدنی^۱، امکان فسخ قرارداد به واسطه خیار یا اقاله وجود دارد. اگر حق استرداد را در شروط ضمن عقد صلح بگنجانیم، این موضوع جنبه‌های فقهی و حقوقی خاص خود را دارد.

سعدی: نظر بنده آن است که دو پیشنهاد ارائه شود؛ «صلح با حق استرداد و صلح بدون حق استرداد». زیرا در صورت انتخاب گزینه دوم، ممکن است این انتخاب برای برخی افراد از جذابیت کافی برخوردار نباشد زیرا برخی افراد صرفاً با حق استرداد حاضر به صلح وجوه هستند.

۱ متن قانون مدنی: ماده ۷۶۰ قانون مدنی «صلح عقد لازم است اگر چه در مقام عقود جائز واقع شده باشد و بر هم نمی‌خورد مگر در موارد فسخ به خیار یا اقاله».

میثمی: همان طور که در عنوان مشاهده می کنید، ما از واژه «صلح پول» استفاده کرده ایم و عبارت «وقف پول» را به کار نبرده ایم؛ زیرا موضوعی مستقل است. نکته دیگری که باید به آن اشاره کنیم این است که به نظر می رسد، صلح می تواند دائمی و یا موقتی باشد و همچنین می تواند با حق فسخ همراه گردد. اگر شورای فقهی اجازه دهد، ما می توانیم کلیات بحث را جمع بندی کنیم مشروط به اینکه جزئیات مدل اجرایی متعاقبا به دبیرخانه ارسال گردد.

سعدی: از منظر فقهی عقد صلح هم می تواند بدون حق استرداد منعقد شود و هم با حق استرداد اما در هر صورت نیاز است تا جزئیات مدل عملیاتی تبیین گردد.

مصباحی مقدم: می توان بحث را بدین صورت جمع بندی کرد که به صورت کلی عقد صلح همراه با حق استرداد می تواند از منظر فقهی صحیح باشد؛ اما لازم است جزئیات موضوع نیز دقیق تر بررسی گردد.

مشروح مذاکرات مرتبط با موضوع دستور دوم: «بررسی نامه دریافتی از سازمان بازرسی کل کشور

در خصوص دستورالعمل اجرایی معاملات بازار بین بانکی ریالی»

میثمی: موضوع بعدی، بحث بازار بین بانکی است. این بازار یکی از بازارهای اصلی مبادلات در نظام پولی کشور به شمار می رود که در آن بانک ها با یکدیگر ارتباط مالی برقرار کرده و نیازهای کوتاه مدت خود را تأمین می کنند. مسئله ای که وجود دارد آن است که موضوع مذکور قبلاً در دبیرخانه و کارگروه قم بررسی شده و اشکالاتی شناسایی گردیده بود. حدود یک سال پیش، این موارد به ادارات مرتبط در بانک مرکزی، (از جمله اداره عملیات بازار باز)، ارسال شد و تلاش هایی برای انجام اصلاحات صورت گرفت، اما موضوع به جمع بندی نهایی نرسید. در تاریخ ۳۰ بهمن ۱۴۰۳، «معاونت نظارت و بازرسی امور اقتصادی سازمان بازرسی کل کشور» که نماینده ی مرتبط در جلسه نیز حضور دارند، نامه ای به رئیس کل محترم ارسال کردند. در این نامه تأکید شده است که طبق ماده (۱۸) قانون بانک مرکزی دستورالعمل بین بانکی، لازم است به تأیید شورای فقهی برسد. این مکاتبه در تاریخ ۳۰ بهمن ۱۴۰۳ انجام شده و پس از آن، اداره عملیات بازار باز موضوع را بررسی کرده و نامه ای با توضیحات مرتبط به دبیرخانه شورای فقهی ارسال کردند.

در معاملات بین بانکی مهم ترین استدلالی که از دیدگاه کارشناسی مطرح می شود، به یک بحث فقهی مرتبط است. در این زمینه، مرقومه ای از مرحوم آیت اله رضوانی وجود دارد که به عنوان مستندات از سوی اداره عملیات بازار باز ارائه شده است. بانک مرکزی نیز از گذشته بر اساس این مرقومه اقداماتی را انجام داده است. اگر به متن مرحوم آیت اله رضوانی دقت کنیم، متوجه می شویم که اولاً این نظر تنها متعلق به یکی از اعضای شورای نگهبان است و ثانیاً تأکید ایشان این است که معاملات بین بانکی باید در چهارچوب بانکداری بدون ربا، انجام شود.

در حال حاضر، بحث کارشناسی ما در دبیرخانه عملاً به معقوله «وکالت توکیلی» مربوط می شود که به طور شبانه در بازار بین بانکی اجرایی می گردد. به نظر می رسد، محل بحث اصلی از منظر فقهی در این زمینه است، زیرا سایر بندهای دستورالعمل بازار بین بانکی چندان به مباحث فقهی مرتبط نمی باشد و یا اینکه ابزارهایی است که قبلاً به تأیید شورای فقهی رسیده است. بنابراین، تنها موضوع وکالت توکیلی در بازار بین بانکی از منظر فقهی محل تأمل است.

در مورد استفاده از عقد وکالت در عملیات بین بانکی، برداشت کارشناسی ما در دبیرخانه شورای فقهی آن است که این نوع وکالت، به عنوان یک عقد اذنی، با ماهیت شبانه (Overnight) عملیات بین بانکی چندان سازگار نیست. به همین دلیل،

پیشنهاد می‌کنیم به سمت استفاده از عقود تملیکی، مانند (عقد بیع دین) در بازار بین‌بانکی، حرکت کنیم. این رویکرد مشابه اقداماتی است که کشور مالزی تحت عنوان «بازار پول بین‌بانکی اسلامی» انجام داده است، جایی که ابزارهای مالی عمدتاً بر اساس بیع دین طراحی شده‌اند و مورد معامله قرار می‌گیرند.

مصباحی‌مقدم: صورت فعلی چگونه است؟ معامله‌ای که بین دو بانک انجام می‌شود، بر اساس چه عقدی می‌باشد؟

میثمی: بر اساس عقد وکالت توکیلی؛ به عنوان مثال بانک ملی ایران که دارای مازاد سپرده‌های وکالتی می‌باشد در بازار بین‌بانکی وارد شده و وجوه خود را به صورت شبانه به بانک دارای کسری منتقل می‌کند و بابت این کار سودی مشخص دریافت می‌نماید.

مصباحی‌مقدم: در این شرایط، سوال این است که بانک قرض گیرنده چه تدبیری برای وجوه شبانه اتخاذ خواهد کرد؟ آیا این معاملات به عنوان عملیات واقعی قابل قبول خواهند بود؟ یا اینکه صرفاً قرض به شرط قرض (زیاده حکمی) اتفاق می‌افتد و یک معامله صوری انجام می‌شود؟

رضایی: معاملات بین‌بانکی صوری نیست زیرا ماهیت استخر وجوه دارد و لذا هر لحظه و ثانیه در معاملات دارای اهمیت است. به همین دلیل حتی اگر یک بانک برای یک ساعت وجوه خود را در اختیار بانک دیگری قرار دهد می‌تواند مطالبه سود داشته باشد. زیرا استخر مشاع بانک در هر لحظه‌ای از زمان دارای ارزش افزوده خواهد بود.

اسلامیان: این سود شبانه حاصل از چیست؟

رضایی: این سود در واقع حاصل از حساب‌های سرمایه گذاری است.

اسلامیان: در این ۱۲ ساعت که شب است و بانک هم تعطیل است، بانک چه کار می‌خواهد انجام دهد؟

رضایی: اگر الان اعلام شود که یک بانک پول ندارد، کلاً وضعیت شبکه بانکی به هم می‌ریزد. یعنی باید به ماهیت مشاع و استخر منابع بانکی توجه کنیم. استخر منابع بانکی به گونه‌ای است که در هر زمان می‌تواند سود ایجاد نماید.

میثمی: این موضوع در کارگروه قم مطرح شده بود. معاملات بین‌بانکی به این صورت است که شبانه منعقد می‌شود و بعضاً در روز بعد تمدید می‌گردد و گاهی تا یک سال نیز تمدید اتفاق می‌افتد. جمع‌بندی کارگروه قم این بود که ابتدا شبیه

ربا در قرض مطرح می‌شود و در تمدید معاملات نیز شبهه ربا جاهلی قابل تصور است. باید توجه کرد این موارد صرفاً شبهه هستند و از دیدگاه دیگری می‌توان برای معاملات بین‌بانکی شبانه، توجیه فقهی ارائه نمود.

به هر حال پیشنهاد کارگروه قم آن است که از معاملات وکالتی در عملیات بین‌بانکی که ماهیت اذنی دارند، به سمت عقود تملیکی مانند عقد بیع حرکت کنیم. بدین معنا که بانک دارای کسری مطالبات خود از تسهیلات گیرندگان را نزد بانک دارای مازاد تنزیل کند و به وجوه نقد دست یابد.

مصباحی‌مقدم: اول باید بفهمیم موضوعی که در حال وقوع است چه ماهیتی دارد سپس به بررسی پیشنهادات جایگزین بپردازیم.

میثمی: خانم رسولی توضیحات مرتبط را ارائه دهند.

رسولی: اگر بخواهیم به طور ماهیتی به بازار بین‌بانکی بپردازیم، باید بگوییم که بانک‌ها و بانک مرکزی در حال خلق پول هستند. این پول خلق شده به حساب‌های افراد واریز می‌شود و افراد با یکدیگر معاملات مختلفی انجام می‌دهند. در نتیجه، پول سپرده‌ها بین حساب‌های اشخاص در شبکه بانکی جابجا می‌شود. برای اینکه این معاملات انجام شوند، نیاز به تسویه ریالی، وجود دارد. این تسویه با استفاده از پول بانک مرکزی انجام می‌شود، زیرا بانک‌ها نیز حساب‌هایی در بانک مرکزی دارند. به عنوان مثال، اگر بنده از فردی که در بانک ملت حساب سپرده دارد، ملکی بخرم و مبلغی را به حساب او منتقل کنم، این جابجایی پول نیاز به تسویه ریالی دارد که در نهایت بین حساب‌های بانک‌ها در بانک مرکزی انجام می‌شود.

برخی از بانک‌ها با کسری منابع مواجه می‌شوند؛ در حالی که برخی دیگر با مازاد روبرو هستند. به همین دلیل، این بانک‌ها به بازار بین‌بانکی مراجعه می‌کنند. در این بازار، معاملات بر اساس فعالیت‌های اقتصادی اشخاص حقیقی انجام می‌شود. این معاملات بین‌بانکی می‌توانند سررسید کوتاه مدتی (مثلاً یک ساعت) داشته باشند یا اینکه از سررسیدهای بلند مدت‌تری در حد یکسال برخوردار باشند. به همین دلیل، ارزش زمانی پول در این معاملات لحاظ می‌شود و نرخ سودی به آن تعلق می‌گیرد.

معاملات در این بازار به گونه‌ای است که ممکن است یک معامله در صبح روز بعد تسویه شود و دوباره در پایان روز، بانک‌ها ممکن است با کسری مواجه شوند. در این صورت، آنها می‌توانند دوباره به بازار بین‌بانکی مراجعه کرده و معاملات

جدیدی را انجام دهند. به این ترتیب، پولی که به حساب بانکی واریز شده، می‌تواند برای تسویه معاملات استفاده شود یا ممکن است مجدداً نیاز به انجام معاملات جدیدی باشد.

مصباحی مقدم: به لحاظ منطقی، (ارزش زمانی پول) چیزی جز (نرخ بهره) نیست. مفروض ما در شبکه بانکی بانکداری بدون بهره است؛ که به معنای بانکداری مبتنی بر عقود و معاملات واقعی در بازارهای حقیقی یا بازار سرمایه است. ما در حال تلاش برای درک این موضوع هستیم که آیا آنچه در حال حاضر در عملیات بین بانکی اتفاق می‌افتد یک معامله واقعی است که توسط بانک انجام می‌شود و منابع به صورت شبانه به این بانک منتقل می‌گردد؟ مرحوم دکتر موسویان در آثار خود معتقد بودند که حتی می‌توان در یک شب تجارت و کسب سود کرد. ما نمی‌توانیم منکر این شویم که امکان دارد در یک شب تجارت کرد و سود به دست آورد؛ اما این موضوع مشروط به این است که آن تجارت واقعاً انجام شود و سود مورد نظر محقق گردد. فرض کنید یک کشتی با محموله‌ای به ارزش یک میلیارد دلار در دریا وجود دارد. اگر من این محموله را به شما به قیمت یک میلیارد و صد میلیون تومان بفروشم، در این صورت ما سودی معادل ۱۰۰ میلیون تومان را در زمان کوتاه به سرعت به دست آورده‌ایم و این به لحاظ شرعی اشکالی ندارد؛ اما باید این معامله واقعاً صورت گیرد. اگر چنین اتفاقی بیفتد، ما هم آن را می‌پذیریم. اما تصویر معاملات بین بانکی به این صورت باشد که بانک دارای مازاد، منابعی را به بانک دارای کسری منتقل کرده و صرفاً بابت این انتقال سود کسب کند این معاملات واقعی نبوده و سود حاصل از مشروعیت برخوردار نخواهد بود.

لازم است توجه شود که در این تصویر حقوقی، هیچ معامله‌ی واقعی صورت نگرفته است که بر اساس آن، بتوان سود شناسایی کرد و بخشی از این سود را به بانک دارای مازاد اختصاص داد. که او را تأمین مالی کرده است. ما برای این موضوع پیش‌تر در شورای فقهی بانک مرکزی، که یک شورای مشورتی بود (در دوره مشورتی) راهکارهایی را تصویب کرده‌ایم. این راهکارها شامل استفاده از مبادله اوراق و توافق بازخرید (REPO) اوراق می‌شود. به عنوان مثال، می‌توان به اوراق مرابحه، اوراق خزانه و اسناد خزانه اشاره کرد که می‌توان بر روی آنها مبادله انجام داد زیرا مالیت این اوراق قبلاً احراز شده و اکنون در اختیار بانک قرار دارد و بانک می‌تواند به طور موقت از آنها استفاده کند. یعنی این اوراق می‌تواند در معاملات بین بانکی نیز مورد استفاده قرار گیرد. همچنین، اوراق گام و اوراق ودیعه نیز از جمله طرح‌هایی هستند که قبلاً طراحی شده‌اند و اگر از آنها استفاده شود.

میثمی: آقای محمدی هم توضیحاتی دارند که انشاءالله در جلسه آینده ارائه می کنند.

ختم جلسه با ذکر صلوات بر محمد و آل محمد.